

10. Европейська конвенція з прав людини. Свобода вираження поглядів : Довідник з українського та європейського інформаційного законодавства / В. Ф. Іванов, Ю. Є. Зайцев. – К. : Центр вільної преси, 2002. – 518 с.
11. Україна опустилася у рейтингу Всесвітнього індексу свободи преси на 126 місце [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/news/2013-01-30/78593>.
12. Отчет института массовой информации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://focus.ua/society/268943/>.
13. Отчет общественной организации «Репортеры без границ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://euroa.com/humrights/journalism/1624-reportery-bez-granits-2012-god-samyj-plokhoy-dlya-svobody-pressy>.
14. Стенограма засідання Міжвідомчої робочої групи з аналізу стану додержання законодавства про свободу слова та захист прав журналістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/23329.html>.
15. Євромайдан: список постраждалих журналістів - 139 випадків // Інститут масової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://imi.org.ua/news/42295-spisok-postrajdalih-jurnalistiv-30-vipadkiv-onovlyuetsya.html>.

УДК 343.341(048)

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ФОРМАЛІЗАЦІЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТЕРОРИЗМУ

ON THE NEED FORMALIZATION PREVENT TERRORISM

Рижов І.М.,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри Національної академії Служби безпеки України

Стаття присвячена аналізу перспектив формалізації профілактики тероризму та окресленню сутнісного наповнення відповідної нормативно-правової бази. Пропонується унормування профілактики тероризму на рівні окремого закону України, основною метою якого є мінімізація теророгенності громадянського суспільства.

Ключові слова: тероризм, злочин терористичного характеру, профілактика тероризму, соціально-правовий контроль, кризова ситуація.

Статья посвящена анализу перспектив формализации профилактики терроризма и обрисовке сущностного наполнения соответствующей нормативно-правовой базы. Предлагается нормирование профилактики терроризма на уровне отдельного закона Украины, основной целью которого является минимизация терророгенности гражданского общества.

Ключевые слова: терроризм, преступление террористического характера, профилактика терроризма, социально-правовой контроль, кризисная ситуация.

This article analyzes the prospects for formalization prevention of terrorism and defining the essential content of the relevant legal framework. Proposed normalization prevention of terrorism at the level of the Law of Ukraine main objective minimization terorohennosti civil society.

Key words: terrorism, crime of terrorist nature, prevention of terrorism, social and legal control, crisis.

Постановка проблеми. Світова спільнота поділяє стурбованість щодо вкрай трагічних подій, які відбуваються останнім часом в Україні, та наголошує, що поширення тероризму визначається як один із чинників, що загрожує глобальній міжнародній стабільності та негативно позначається на безпеково середовищі в Європі та світі [1].

На тлі інформації з фронтів щодо перебігу трагедії мало хто звертається до витоків цієї соціальної катастрофи, ціна якої зараз вже вимірюється тисячами загиблих та сотнями тисяч безхатченків, тим більш не вдається до роздумів стосовно втрачених можливостей її уникнути в недалекому минулому, й чому це не було зроблено. Залишимо пошук історичної справедливості наступним поколінням, актуалізуючи ідею пошуку механізмів профілактики і запобігання подібним конфліктам у найближчому майбутньому. Відтак, удосконалення методів уникнення тероризму як похідної глобальних соціальних трагедій, пошук технологій його профілактики через вплив на першопричини, що його провокують, стає більш актуальним, ніж ескалація винят-

ково поліцейського або військового протистояння з ним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний рівень вивченості тероризму в усіх аспектах (соціальному, юридичному, технологічному тощо) не можна охарактеризувати високим ступенем науковості. Визначення тероризму як сукупність поглядів на явище науково практично не оформлено. Питання кримінологічної сутності тероризму розглядали такі вчені, як Ю.М. Антонян, Т.С. Бояр-Созонович, В.П. Ємельянов, І.І. Карпець, В.Н. Кудрявцев, В.В. Лунєєв, Є.Г. Ляхов, Л.А. Моджорян, В.В. Устинов і багато інших. Слід відмітити суттєвий внесок українських дослідників тероризму в розвиток сучасної контртерористичної парадигми: В.Ф. Антипенка, В.П. Богданова, В.О. Глушкова, В.В. Крутова, В.В. Остроухова, Ю.А. Лапутіної, В.А. Ліпкана та інших. Варто відзначити високий науковий рівень деяких розробок, що спрямовані передусім на кваліфікацію тероризму в межах чинного правового простору та змісту національної безпеки у контексті протидії йому. Слід також наголосити, що

залишаються недостатньо дослідженими кримінологічні характеристики тероризму, конкретний зміст яких полягає у виявленні всіх ознак, що становлять у своїй сукупності та взаємозв'язку структуру тероризму як різновиду злочинної діяльності, й без аналізу яких неможливе обґрунтування теоретичних заasad і напрямів підвищення ефективності діяльності державної системи профілактики тероризму.

Для більш глибокого розуміння сутності тероризму в контексті кримінологічного аналізу автор звертався до праць класиків кримінології, соціології, політології, історії, психології, різних державних діячів, що спонукало до виокремлення проблеми профілактики кризових ситуацій соціального характеру та тероризму як ідеологічної платформи задля їх вирішення [2].

Мета статті полягає у дослідженні перспектив формалізації профілактики тероризму та окресленні сутнісного наповнення відповідної нормативно-правової бази.

Виклад основного матеріалу. В преамбулі до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» зазначено, що він має за мету захист особи, держави й суспільства від тероризму, виявлення та усунення причин і умов, які його породжують, визначає правові та організаційні основи боротьби з цим небезпечним явищем, повноваження й обов'язки органів виконавчої влади, об'єднань громадян і організацій, посадових осіб та окремих громадян у цій сфері, порядок координації їх діяльності, гарантії правового і соціального захисту громадян у зв'язку із участю в боротьбі з тероризмом [3].

У цьому Законі термін «тероризм» тлумачиться як суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій із метою досягнення злочинних цілей. Слід констатувати, що у Законі йдеться про боротьбу з тероризмом – діяльність щодо запобігання, виявлення, припинення, мінімізації наслідків терористичної діяльності, у тому числі міжнародної, шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності.

Очевидно, що така дефініція тероризму не дає змоги розглядати передумови, які провокують таку діяльність на рівні теророгенності соціальних систем. Зміст такої діяльності визначається, як правило, терміном «профілактика», обмежуючись лише запобіганням проявам терористичної діяльності. Цей факт неодноразово критикували фахівці-терорологи, які наголошували на необхідності уточнення понять «боротьба», «протидія», «запобігання» та «профілактика» тероризму з урахуванням як кримінологічної специфіки цього виду злочину, так і його соціально-політичної природи [4-6; 9].

Законом «Про боротьбу з тероризмом» [7] визначено, що Служба безпеки України, яка є головним

органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю, здійснює боротьбу з тероризмом шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності, у тому числі міжнародної, й відносить проведення заходів щодо запобігання, виявлення і припинення терористичних актів та злочинів терористичної спрямованості, розроблення та реалізацію попереджувальних, виховних й інших заходів, які з певним припущенням віднести до профілактичних, до повноважень інших суб'єктів, які залучаються до боротьби з тероризмом, не конкретизуючи їх.

Це дає підстави стверджувати, що вказана правова норма «запобігання» у контексті «боротьби» регламентує ставлення до події, що відбулася і може бути виявлена, розслідувана й припинена як діяльність, і стосується умов та детермінантів, що сприяли розвитку конкретного терористичного формування, і лише опосередковано стосується заходів щодо виявлення, усунення, нейтралізації причин та умов тероризму як різновиду соціально вмотивованої злочинної діяльності.

Вітчизняна наукова думка продовжує полемізувати з цього приводу, але єдиної, тим більш закріпленої законодавчо норми трактування поняття «профілактики» тероризму досі немає [5; 8]. Констатуючи той факт, що законодавча регламентація боротьби з терористичною діяльністю як складової процесу протидії тероризму в Україні відпрацьована та втілена у Законі України «Про боротьбу з тероризмом», з метою удосконалення та доповнення нормативно-правової бази з протидії тероризму було б доречно унормувати поняття «профілактика тероризму» на рівні окремого закону України, базовим поняттям якого виступатиме профілактика тероризму – сукупність соціальних процесів, спрямованих на мінімізацію теророгенності соціальних систем шляхом проведення відповідних попереджувально-профілактичних заходів; заходи соціального, правового, виховного та іншого характеру, спрямовані на нейтралізацію або усунення причин і умов вчинення тероризму, які полягають у цілеспрямованому, попереджувальному впливі на осіб (груп осіб, організацій, рухів тощо) з антигромадською поведінкою, як в їх власних інтересах, так і в інтересах суспільства, а також спрямовані на зниження ризику для осіб стати жертвами терористичних (злочинних) посягань [10]. Цей закон має встановити основні принципи профілактики тероризму в публічній та приватній сферах суспільних відносин, правові й організаційні засади заходів із моніторингу та профілактики першопричин тероризму, врегулювання пов'язаних із ним кризових станів соціального характеру та акмеологічної роботи з розвитку контртерористичних здібностей громадянського суспільства.

Оригінальною ідеєю є перенесення центру тяжіння у профілактиці тероризму на громадські організації – контртерористичні комітети, які беруть участь у системі профілактики тероризму за власною ініціативою в межах і формах, визначених законодавством

у сфері профілактики тероризму відповідно до компетенції й статутних завдань. З метою забезпечення координації діяльності з профілактики тероризму участь представників загальнодержавних, обласних та місцевих органів влади й інших організацій та спецслужб, посадових осіб і представників місцевої громади, місцевого самоврядування в таких комітетах (громадських організаціях) є обов'язковою. Участь представників правоохоронних органів та спеціальних служб (за винятком представників Антитерористичного центру при Службі безпеки України), політичних партій й іноземних (міжнародних) громадських організацій у роботі контртерористичних комітетів із профілактики тероризму обмежується статусом спостерігача.

Профілактика тероризму та злочинів терористичного характеру, і це має бути закріплено законодавчо, реалізується шляхом соціально-інформаційного впливу через інститути соціально-правового контролю з метою:

- 1) роз'яснення небезпеки тероризму;
- 2) викриття форм, методів і прийомів, за допомогою яких терористи здійснюють пропаганду своїх поглядів та ідей;
- 3) формування у суспільстві антитерористичної свідомості;
- 4) об'єднання зусиль державних органів, які здійснюють протидію тероризму, та інститутів громадянського суспільства в профілактиці тероризму;
- 5) скорочення соціальної бази підтримки тероризму.

Закон має визначити суб'єктів профілактики тероризму, їх компетенції та основні напрями діяльності, зокрема:

- 1) вдосконалення алгоритмів соціального управління, корекція державного політичного курсу, зміна характеру реформ, приведення їх у відповідність до національних інтересів;
- 2) подолання соціальної дезорганізації;
- 3) зміна державної культурної та інформаційної політики;
- 4) відновлення вітчизняної системи правового виховання й правової пропаганди;
- 5) удосконалення законодавства про необхідну самооборону щодо оптимального визначення її меж;
- 6) розвиток системи віктимологічної профілактики, залучення громадськості до впливу на терористичні прояви та екстремістські наміри;
- 7) удосконалення діяльності органів влади й управління, правоохоронних органів, спеціальних служб;
- 8) обмеження теророгенності або вплив на теророгенні фактори адміністративно-правовими, кримінально-правовими та ідеологічними заходами;
- 9) розвиток системи профілактики психопатології, яка продукує насильство;
- 10) наукове супроводження профілактики тероризму;
- 11) контртерористична підготовка громадянського суспільства та формування професіоналізму суб'єктів профілактики тероризму.

У документі має бути деталізована технологія загальної та індивідуальної контртерористичної профілактики об'єктів потенційних терористичних посягань. Загальна профілактика тероризму реалізується шляхом застосування:

1) соціально-економічних заходів з оздоровлення економіки в цілому та проблемних регіонів, соціального захисту найбільш вразливих верств населення;

2) організаційно-управлінських заходів, спрямованих на усунення помилок і упущень в управлінні економікою, соціальною сферою, правоохоронною діяльністю, в тому числі оголошення керівнику організації, а також іншим відповідним особам обов'язкових для виконання офіційних застережень про неприпустимість дій, які створюють умови для вчинення злочинів терористичної спрямованості, проявів екстремізму, політичного радикалізму, сепаратизму тощо;

3) заходів щодо вдосконалення нормативного, інформаційного, методичного та ресурсного забезпечення профілактики тероризму;

4) ідеологічних і виховних заходів, що усувають чи обмежують теророгенні фактори через формування у членів суспільства моральної позиції, орієнтованої на базові загальнолюдські цінності, що формують у суспільній свідомості нетерпимість до протиправної поведінки й антигромадських дій;

5) освітніх та культурно-масових заходів, які підвищують загальну, побутову і правову культуру людей;

6) технічних заходів, досягнень науки і техніки, що перешкоджають здійсненню тероризму та інших проявів екстремізму в інформаційному (віртуальному) просторі, соціальних мережах та побутовій сфері, у тому числі за допомогою апаратно-програмних комплексів технічних засобів контролю за станом правопорядку й безпеки на вулицях, об'єктах транспорту, в інших громадських місцях;

7) правових заходів, включаючи проведення експертиз за проектами нормативних правових актів, рішень місцевого самоврядування та іншими аспектами соціально-управлінської політики об'єктів профілактики тероризму.

Заходи індивідуальної профілактики тероризму застосовуються для систематичного цілеспрямованого впливу на правосвідомість і поведінку особи або її найближчого оточення, груп осіб, співтовариств (включаючи віртуальні), від яких слід очікувати провокацій соціальних конфліктів та вчинення пов'язаних з ними правопорушень аж до терористичної спрямованості, з метою попередження їх антисоціальної та протиправної поведінки, а також усунення (мінімізації, нейтралізації) причин, умов, що провокують їх учинення.

Контртерористична профілактика об'єктів потенційних терористичних посягань спрямована на підвищення рівня їх захищеності та передбачає сприяння органам державної влади, які здійснюють протидію тероризму, в реалізації функцій з антитерористичного захисту об'єктів і проведення громадського контролю правових, організаційних, інженерно-технічних, військових, спеціальних, охоронних

та інших аспектів організації антитерористичного захисту об'єктів, у тому числі заходів, що мають особливе значення для забезпечення безпеки особи, суспільства й держави.

Метою контртерористичної профілактики об'єктів потенційних терористичних посягань є інформування суспільства про специфіку та характер терористичних загроз на цих об'єктах, розроблення рекомендацій щодо попередження та припинення актів тероризму, а також вимог, норм і правил антитерористичного захисту об'єктів конкретних типів, проведення практичних навчань і реалізації інших заходів.

Висновки. На підставі результатів дослідження тероризму як елементу (сфери) правового регулювання, з метою удосконалення та доповнення національної нормативно-правової бази з протидії тероризму пропонується унормування поняття

«профілактика тероризму» на рівні окремого закону України, основною метою якого є визначення цілей і завдань та формування технології профілактики тероризму. Креативною ідеєю цього законопроекту є перенесення центру уваги у профілактиці тероризму на створені на принципах добровільності, єдності інтересів у запобіганні тероризму та іншим проявам екстремізму та відповідним чином зареєстровані громадські (волонтерські) організації, що беруть участь у системі моніторингу та профілактики тероризму за власною ініціативою, відповідно до компетенції та статутних завдань. Такий підхід дасть можливість знизити ступінь політичної заангажованості державних органів та спеціальних служб, підняти рівень довіри громадянського суспільства не тільки до ідеї профілактики тероризму, а й до структур, які її забезпечують.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антипенко В.Ф. Конфликтология в международном антитеррористическом правотворчестве : моногр. / В.Ф. Антипенко, А.В. Антипенко. – Одесса : Феникс, 2014. – 404 с.
2. Рижов І.М. Філософське підґрунтя соціально-інформаційних концепцій профілактики тероризму / В.В. Остроухов, І.М. Рижов // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2013. – № 2(12). – С. 13-20.
3. Науково-практичний коментар до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» / [В.А. Ліпкан, О.А. Івахненко, І.М. Рижов, В.В. Майоров]. – К. : КНТ, 2009. – 208 с.
4. Дааза К. Тероризм – поняття, теорії та стратегії протидії. Результати та проблеми соціально-наукових досліджень / К. Дааза // Насильство, влада, терор. Незалежний культурологічний часопис «І». – 2002. – № 25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n25texts/daase.htm>.
5. Емельянов В.П. Уголовно-правовое противодействие терроризму : моногр. / В.П. Емельянов, М.Н. Иманлы, И.Н. Рыжов. – Харьков : Право, 2014. – 88 с.
6. Глушков В.А. Террор и терроризм: соотношение и разграничение / В. М. Глушков, В.П. Емельянов // Российский следователь. – 2012. – № 6. – С. 55-67.
7. Закон України «Про Службу безпеки України» // ВВР України. – 1992. – № 27. – С. 382.
8. Дрёмин В. Н. Институционализация преступности и институциональная криминология: концептуальные подходы / В. Н. Дрёмин // Криминологія в Україні та притидія злочинності : зб. наук. ст. / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрёміна. – Одеса : Фенікс, 2008. – С. 56-68.
9. Ліпкан В.А. Компаративний аналіз тероризму і злочинів терористичного характеру // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. праць. – 2000. – Вип. 8. – Одеса : Юридична література. – С. 224-230.
10. Рижов І.М. Терророгенез как гносеологический базис борьбы с терроризмом / І.М. Рижов // Порівняльно-аналітичне право. Ужгород. – 2014. № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pap.in.ua/>.